

4.0 KISWAHILI (102)

4.1 MATOKEO YA MITIHANI WA KISWAHILI

Jedwali hili linaonyesha matokeo ya Kiswahili ya miaka ya 2004 hadi 2007.

Jedwali 4: Matokeo ya Kiswahili ya Miaka ya 2004 Hadi 2006.

Mwaka	Karatasi	Watahiniwa	Alama ya Juu	Alama ya Wastani	Alama ya Tanganisho
2004	1		40	16.54	6.67
	2		80	27.78	11.47
	3		80	37.25	13.18
	Jumla		221,286	200	81.54
2005	1		40	20.25	6.37
	2		80	34.08	10.61
	3		80	37.57	14.01
	Jumla		259,301	200	91.89
2006	1		40	15.31	7.68
	2		80	40.60	11.80
	3		80	48.48	14.63
	Jumla		241,272	200	104.39
2007	1		40	15.80	6.42
	2		80	32.22	11.91
	3		80	43.49	13.12
	Jumla		272,905	200	91.51

Jedwali hili laonyesha kuwa:

- 4.1.1 Alama ya wastani ya karatasi ya 1(102/1) ya mwaka wa 2007 haijabadilika ikilinganishwa na ile ya mwaka wa 2006.
- 4.1.2 Matokeo ya karatasi ya pili (102/2) ya mwaka wa 2007 yamerudi chini yakilinganishwa na ya mwaka wa 2006.
- 4.1.3 Vilevile, matokeo ya karatasi ya tatu (102/3) ya mwaka wa 2007 yamerudi chini kutoka alama **48.48** mwaka wa 2006 hadi **43.49** mwaka wa 2007.
- 4.1.4 Kushuka kwa karatasi hizi mbili kumeathiri matokeo ya Kiswahili kwa jumla mwaka wa 2007. Alama ya wastani ya Kiswahili ya mwaka wa 2007 imeshuka kutoka **104.39** mwaka wa 2006 hadi **91.51** mwaka wa 2007.
- 4.1.5 Alama ya tanganisho inaonyesha kuwa kuna baadhi ya watahiniwa ambao waliweza kujipatia alama nyingi zaidi ya alama ya wastani mwaka wa 2007. Alama hii ilikuwa **27.00**.

4.2 INSHA (102/1)

Jedwali 5: Matokeo ya Karatasi ya Kwanza ya Miaka ya 2004 Hadi 2007

Mwaka	2004	2005	2006	2007
Alama ya wastani	16.54	20.25	15.31	15.80
Alama ya tanganisho	6.67	6.37	7.68	6.42

Jedwali hili laonyesha kwamba isipokuwa mwaka wa 2005, karatasi ya 102/1 imekuwa ikifanywa vibaya na kwamba watahiniwa wengi hawajaweza kujipatia alama zaidi ya nusu ya alama zote ambazo zinaweza kutuzwa ambazo ni 20.

Tutachanganua swali la kwanza ambalo lilikuwa la lazima na ambalo halikufanywa vizuri, na vilevile swali la nne ambalo liliwatatiza watahiniwa.

Swali la Kwanza

INSHA YA LAZIMA:

Andika barua kwa mhariri wa gazeti ukilalamikia hali ya watu nchini kwenu kuhamia mataifa ya nje kwa wingi.

Watahiniwa walikosa alama kwa sababu wengi hawakuweza kutofautisha kati ya barua kwa mhariri na makala ya kawaida kwa gazeti. Wengine hawakuweza kufuata muundo wa kuandika barua rasmi ambayo ndiyo ilihitajika. Insha hii ilitakikana iandikwe kama ifuatavyo:

(i) Barua iandikwe kwa muundo wa barua rasmi

- Anwani ya mwandishi juu mkono wa kulia.
- Tarehe chini ya anwani ya mwandishi.
- Anwani ya mhariri upande wa kushoto.
- Mtajo.
- Mada.
- Maudhui.
- Jina la mwandishi laweza kuwa lakabu.
- Sahihi.

(ii) Lugha iakisi malalamiko. Mfano maneno kama *keru*, *sikitisha*, *huzunisha* n.k yatumiwe.

(iii) Mwili/hoja

- Wanaohama wanavutiwa na maisha mazuri huko nje lakini wengine huisha kuteseka.
- Walioelimika ndio wanaohama kwa wingi. Sekta mbalimbali zinaathirika, kwa mfano: *matibabu, elimu*, nk.
- Walioelimika wameelimishwa kwa mfuko wa umma. Kuondoka kwao ni hasara kwa nchi.
- Mtu kuhama nchi yake ni kukosa uzalendo.
- Mshikamano wa familia nyingi husika unasambaratika.
- Kuna uwezekano wa kuigiza/kuiga utamaduni wa kigeni.

Swali la Nne

Bahati ya mwenzio usilalie mlango wazi.

Hili lilikuwa swali la methali. Watahiniwa walipotoka katika kutafsiri maana ya methali hiyo wakatoa hoja zilizopotosha. Wengi walielewa methali hii kuwa na maana sawa na “*mtegemea cha nduguye hufa maskini*”, ambayo ina maana tofauti kabisa.

Majibu yaliyotarajiwa

(a)

- Maana kuwa jambo la mwenzio usilione kuwa lako.
- Kwamba kila mtu ana maisha/sudi yake.
- Usionee mwenzako kijicho.
- Usitegemee mwingine maishani kama msingi wa kujitathmini.

(b) Waandike kisa kuonyesha ukweli wa hali hii, na kama ni ziadi ya kisa kimoja lazima vitegemeane au viwe na muumano/vihusiane.

4.3 MAPENDEKEZO

- Wanafunzi waendeleo kupewa mazoezi zaidi ya uandishi wa kiuamilifu.
- Ni vizuri wanafunzi wakisisitiziwa kwamba kuwa na ujuzi wa mambo yanayotokea kila siku huwawezesha kuwa na maoni na hoja za hali ya juu iwapo watatakikana kuandika insha. Kwa hivyo wasome na kujua yanayoendelea katika mazingira yao na hata kitaifa na kimataifa.

4.4 LUGHA (102/2)

Jedwali 6: Matokeo ya Karatasi ya Pili (102/2) ya Miaka ya 2004 Hadi 2007.

Mwaka	2004	2005	2006	2007
Alama ya Wastani	27.78	34.08	40.60	32.22
Alama ya Tanganisho	11.47	10.61	11.80	11.91

Matokeo ya karatasi ya 102/2 yemerudi chini mwaka wa 2007. Matokeo haya yako karibu sawa na yale ya mwaka wa 2005 ambapo alama ya wastani ilikuwa **34.08**. Maswali ya ufahamu na muhtasari ndiyo yaliyowatatiza watahiniwa kwa hivyo tutayachanganua hapa.

Swali la 1

Ufahamu

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Takwimu ambazo zimetolewa na shirika la kazi la kimataifa (ILO) zinaonyesha kuwa ulanguzi wa watoto umetangaa hususan katika mataifa yanayoendelea. Ipo tumbi ya sababu za kuelezea kwa nini biashara hii imeshamiri.

Athari mojawapo ya utandawazi ni kuunda mtandao mpana ulimwenguni. Mtandao huo unaweza kutumiwa kwa njia chanya au njia hasi. Njia chanya ni zile zinazokiliwa kuwafaidi wanajamii kwa kuendeleza ubinadamu na kuboresha hali ya maisha kiuchumi, kisiasa na kitamaduni. Maarifa yanayosambazwa huweza kuwa chachu ya kuumua ari ya maendeleo, elimu na mafanikio katika mataifa mengi ulimwenguni. Njia hasi ni zile ambazo maarubu yake ni kuwanufaisha wachache huku zikiwasiri wengi.

Kuwepo kwa mtandao kunawapa wenye nia tule kama usafirishaji na ulanguzi wa watoto fursa ya kuzitoshela hawaa zao. Wanaoshiriki katika biashara hii huongozwa na pashau ya utajiri. Hawachelei kuwalangua watoto wanaochimbukia mataifa ya kimaskini huko ughaibuni wanakozongomezwa kwenye madanguro, kufanyishwa kazi za sulubu na za kitopasi na kuishi maisha duni.

Asilimia kubwa ya watoto hurubuniwa kwa ahadi ghushi za kujiendeleza kimasomo. Wengine huuzwa kutokana na msaada wa jamaa zao wanaotovukwa na utu na kuwa mawakala katika amali hii ya kusikitisha. Biashara hii huweza kusahilishwa kwa kuwepo kwa mfumo fisadi wa kisheria, msambaratiko wa muundo wa jamaa na ubinafsi wa kijamii.

Ipo haja kubwa ya ushirikiano wa mataifa alkulihali kuikomesha biashara hii haramu. Jamii ya ulimwengu isipofanya hivi, itakuwa imekitia kizazi kizima kitanzi na kuitumbukiza kesho yake kwenye matatizo kathiri.

Kwa ujumla, maswali ya kifungu yalihatiji mtahiniwa asome, aelewe na kuchanganua, kusanisi, kutafsiri, kutathmini na kutumia maudhui katika kifungu kujibu maswali. Watahiniwa wengi waliinua majibu moja kwa moja kutoka kwa kifungu, jambo ambalo linafanya majibu yasiwe na mtiririko unaoridhisha. Watahiniwa pia walikosa alama katika swali hili kwa sababu wengi hawana stadi ya kujieleza vizuri na hufanya makosa mengi ya sarufi na tahajia.

Swali la 1 (a)

Ni kwa jinsi gani utandawazi umechangia katika biashara ya ulanguzi wa watoto?

Majibu

Umewafanya wenye nia mbaya kulangua watoto kwa urahisi.

Swali la 1(b)

Mwandishi wa kifungu anapendekeza hatua zipi kusuluhisha tatizo la ulanguzi wa watoto?

Majibu

- Ushirikiano wa kimataifa kuikomesha biashara hii haramu.
- Kuondolewa kwa mfumo fisadi wa kisheria/kuundwa kwa mfumo bora wa kisheria.
- Kuzuia msambaratiko wa muundo wa jamaa.
- Kumaliza ubinafsi wa kijamii.

Swali la 1(c)

Eleza jinsi watoto wanaolanguuliwa wanavyoishi huko ughaibuni.

Majibu

- Kuzongomezwa madanguroni.
- Kufanyishwa kazi za sulubu.
- Kufanyishwa kazi za kitopasi.
- Kuishi maisha duni.

Swali la 1(d)

Kulingana na muktadha, kifungu "chachu ya kuumua ari ya maendeleo" kina maana gani?

Majibu

Kichocheo/chanzo/kisababishi/kiini cha kuanzisha/kuhamasisha maendeleo.

Swali la 1(c)

Jamii isiyosuluhisha tatizo la ulanguzi wa watoto itakuwa na hatima gani?

Majibu

Kukitia kizazi kizima kitanzi na kuitumbukiza kesho yake kwenye matatizo kathiri.

Swali la 1(f)

(f) Eleza maana ya

- (i) maarubu
- (ii) pashau

Majibu

- Lengo/madhumuni/sababu/nia/kusudi/azma/shabaha/kiini/dhamira.
- Tamaa/Shauku/Uchu/Kiu/Hamu.

Swali la pili: Muhtasari

Ubinafishaji wa mashirika ya umma ni nguzo kuu katika ulimwengu wa leo. Kimsingi, ubinafishaji ni hatua na harakati zinazochukuliwa kupunguza kushiriki kwa serikali katika uendeshaji wa mashirika na kuhimiza kupanuka kwa sekta ya kibinafsi.

Serikali huweza kuhimiza, kutokana na uuzaji, uhawilishaji wa mali kutoka umiliki wa umma hadi kwenye umilikaji wa sekta ya kibinafsi. Aidha, serikali inaweza kuuza hisa zake kwenye mashirika ya umma. Njia nyingine ni kuchochea ugavi wa zabuni kupitia kwa mikataba ambayo inashindaniwa na mashirika au kampuni tofauti. Lengo kuu la ubinafishaji ni kuigatua nafasi ya serikali katika utendakazi na uendeshaji wa mashirika.

Uuzaji wa mashirika ya kiserikali au hisa huwa chanzo cha mapato yanayoweza kutumiwa kuendesha miradi mingine. Hii ni njia ya kupunguza harija ya serikali inayotokana na

uendeshaji wa mashirika yasiyoleta faida. Ubinafsishaji huzuia uwezekano wa kuingiliwa kwa mashirika na wanasiasa, huimarisha utamaduni mpya wa muundo wa mashirika na huvunja uhodhi wa kiserikali. Ubinafsishaji huweza kuatika mbegu za ujasiriamali wa raia, kutamani kuanzisha amali tofauti.

Ubinafsishaji huweza kuyaruhusu mashirika ya kimataifa kutwaa mashirika muhimu nchini, kufutwa kazi kwa wafanyikazi na kuongezeka kwa umaskini. Ubinafsishaji wa sekta zinazohusiana na elimu na afya huweza kuathiri vibaya wenye mapato ya chini.

Ubinafsishaji haumaanishi ufanisi wa utendakazi wa makampuni na mashirika. Aidha, ikiwa haupo utaratibu mzuri wa kutathmini au kupima thamani za hisa pana uwezekano wa hisa zinazouzwa kupewa thamani ya juu au ya chini.

Swali hili lilihitaji mtahiniwa asome kifungu na kusanisi hoja muhimu na kuzifanyia muhtasari bila kuacha mawazo muhimu.

Mtahiniwa pia alihitaji stadi ya kutumia viunganishi vifaavyo ili kuleta mtiririko unaoridhisha. Watahiniwa wengi walilemewa katika upande wa kutumia viunganishi ili kutiririsha mawazo. Wengi waliinua sehemu ambazo hazikuwa na uhusiano wowote kihoja. Stadi ya kujieleza kwa mtiririko ufaao lazima ifundishwe.

Swali la 2(a)

Bila kupoteza maana iliyokusudiwa na mwandishi wa kifungu, fanya muhtasari wa aya ya kwanza na ya pili. (maneno 35 - 40)

Matayarisho

.....
.....

Nakala safi

.....
.....

Majibu

- Ubinafsishaji wa mashirika ya umma ni nguzo kuu ulimwenguni.
- Hupunguza kushiriki kwa serikali kuendesha mashirika na huhimiza kupanuka kwa sekta ya kibinafsi.
- Serikali inaweza kuuza hisa kwenye mashirika na kuchochea ugavi wa zabuni.
- Huigatua nafasi ya serikali katika utendakazi na uendeshaji wa mashirika.

Swali la 2(b)

Dondoa hoja muhimu zinazojitokeza katika aya ya tatu na ya nne.
(maneno 45 - 50)

Matayarisho

.....
.....

Nakala safi

Majibu

- Uuzaji wa mashirika huletea serikali mapato.
- Huzuia kuingiliwa na wanasiasa.
- Huimarisha utamaduni mpya wa mashirika na kuvunja uhodhi.
- Huweza kuatika ujasiriamali.
- Huyaruhusu mashirika ya kimataifa kutwaa mashirika muhimu na kufutwa kazi/kuongeza umaskini.
- Ubinafsishaji wa elimu na afya huathiri maskini.
- Si ufanisi wa utendakazi.
- Usipokuwepo, hisa zinazouzwa hushushwa au hupandishwa.

4.5 MAPENDEKEZO

- Walimu waendeleo kuwapa wanafunzi mazoezi ya maswali ya ufahamu na kusahihisha wakizingatia sarufi kwa sababu jambo hili linazingatiwa wakati wa kusahihisha mtihani wa kitaifa.
- Wanafunzi wasisitiziwe kwamba baadhi ya maswali ni ya stadi za juu kama matumizi na tathmini kwa hivyo maswali ambayo hayaonekani kuwa na majibu ya kuinua moja kwa moja huulizwa pia.
- Mazoezi ya muhtasari huku mtiririko ufaao ukisisitizwa lazima yapewe wanafunzi mara kwa mara ndio wazoe kutumia viunganishi kutiririsha hoja katika kujibu maswali ya muhtasari.

4.6 FASIHI (102/3)

Jedwali 7: Matokeo ya karatasi ya tatu (102/3) ya miaka ya 2004 hadi 2007.

Mwaka	2004	2005	2006	2007
Alama ya Wastani	37.25	37.57	48.48	43.49
Alama ya Tanganisho	13.18	14.01	14.63	13.12

Matokeo ya karatasi ya tatu (102/3) ya mwaka wa 2007 yameshuka kutoka alama ya wastani ya 48.48 mwaka wa 2006 hadi 43.49 mwaka wa 2007.

Tutachanganua swali la kwanza pekee katika karatasi hii kwa sababu ndilo lililoonekana kuwapa watahiniwa changamoto kidogo. Swali la ushairi huhitaji mtahiniwa kusoma, kuelewa maudhui ya shairi, dhamira, lugha iliyotumiwa pamoja na istilahi za kifasihi zinazotumiwa. Watahiniwa walitatizika kwa kutozielewa mbinu za kifasihi na pia kushindwa kuandika katika lugha ya nathari ambapo wengi waliinua tu mishororo ya ubeti badala ya kueleza hoja zilizokuwepo kwa lugha ya kawaida.

Swali la 1

(Lazima)

Soma shairi hili kisha ujibu maswali yanayofuata:

- 1 Tohara, usimwazie, mwanamke,
Tohara, usikaribie, mwili wake,
Tohara, usiifikie, ngozi yake,
Tohara ya mwanamke, katwaani siwazie!
- 2 Tohara, hiyo haramu, adha kwake,
Tohara, ni kubwa sumu, si kufu yake,
Tohara, ni za kudumu, dhara zake,
Tohara ya mwanamke, katwaani siwazie!
- 3 Tohara, kile kijembe, usikishike,
Tohara, yule kiumbe, si haki yake,
Tohara, usimtimbe, kwayo makeke,
Tohara ya mwanamke, katwaani siwazie!
- 4 Tohara, ni tamaduni, usiyashike,
Tohara, ati uzimani, ajumuike,
Tohara, umaaluni, kwa mwanamke,
Tohara ya mwanamke, katwaani siwazie!
- 5 Tohara, akijifungua, ataabike,
Tohara, yaweza ua, hufa wanawake,
Tohara, inausumbua, uhai wake,
Tohara ya mwanamke, katwaani siwazie!
- 6 Tohara, na siku hizi, haya uyashike,
Tohara, gonjwa umaizi, lije limshike,
Tohara, ageuke uzi, huo mwili wake,
Tohara ya mwanamke, katwaani siwazie!
- 7 Tohara, nasisitiza, mwanamke,
Tohara, inaibeza, hadhi yake,
Tohara, inadumaza, fikira yake,
Tohara ya mwanamke, zamu yake ipitile!

Swali la 1(a)

Eleza dhamira ya msanii katika shairi hili.

Majibu

- Si busara/muhimu kumpasha mwanamke tohara.
- Madhara yanatokana na kumpasha mwanamke tohara.

Swali la 1(b)

Fafanua madhara manne ya tohara kwa mwanamke.

Majibu

- Ni sumu.
- Humtimba/kumwumiza.
- Huua.
- Humtaabisha wakati wa kujifungua.
- Hudhalilisha afya.
- Inabeza hadhi yake.
- Inaduwaza fikira.
- Husumbua uhai/maisha.

Swali la 1(c)

Taja na ueleze mbinu mbili za kifasihi zilizotumika katika shairi.

Majibu

- Jazanda/istiari,
mf. Tohara ni sumu;
Agcuke uzi.
- Takriri mf. Tohara/kibwagizo
- Kinaya: kuwa tohara ni utamaduni wa kufanya mtu mzima.
- Chuku: Tohara gonjwa,
Tohara itaua – ni chuku.
- Tashhisi: Tohara yaweza kuua;
Tohara hudumaza/sumbua.
- Nidaa/siyahi – katwani siwazie.
- Taswira – ageuke uzi.
- Tasfida – kujifungua.

Swali la 1(d)

Kulingana na mshairi, mwanamke hupashwa tohara kwa nini?

Majibu

- Ati utamaduni unahitaji/ ni mila.
- Ni daraja ya kuingia katika utu uzima.

Swali la 1(e)

Andika ubeti wa sita katika lugha nathari.

Majibu

Inapaswa kufahamu kuwa tohara siku hizi husababisha ugonjwa mbaya ambao huathiri afya ya mwanamke (UKIMWI). Mwanamke hukonda kabisa. Usiwazie hata kidogo kumtahiri mwanamke.

Swali la 1(f)

Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika shairi

- (i) adha
- (ii) usimtimbe

Majibu

- *Adha* – dhiki/masumbuko/shida/madhara.
- *Usimtimbe* – usimsumbue/usimtese/usimlazimishe.

Swali la 1(g)

Upashaji wa tohara kwa mwanamke ni mojawapo ya maswala ibuka katika jamii yetu. Taja maswala ibuka mengine mawili yanayohusu mwanamke.

Majibu

- Ndoa za lazima – wasichana.
- Ndoa za mapema kwa watoto wa kike.
- Udhalimu unaoelekezwa wanawake.
- Ubakaji.
- Usawa wa kijinsia.
- Mirathi.
- Unyanyasaji wa kimapenzi.

4.7 MAPENDEKEZO

- Ni vizuri walimu wakiendelea kuonyesha wanafunzi kwamba ushairi ni jambo la kawaida linalowekwa katika lugha ya kishairi ndio waweze kuupenda.
- Walimu wawasaidie wanafunzi kuweza kutofautisha dhamira, maudhui katika ushairi na pia wasaidiwe kutambua mbinu tofauti tofauti za kifasihi katika mashairi.
- Wanafunzi waendeleo kusisitiziwa kwamba kuandika katika lugha ya nathari si kuinua mishororo mizima na kuipachika vile ilivyo, bali ni kuitambua hoja muhimu katika kila mshororo na kuiandika.